СТОПАНСКА АКАДЕМИЯ „Д. А. ЦЕНОВ“ – СВИЩОВ

СЪЮЗ НА УЧЕНИТЕ В БЪЛГАРИЯ – КЛОН СВИЩОВ

Международна научна конференция

ПРОБЛЕМИ И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД ИКОНОМИЧЕСКИТЕ НАУКА И ОБРАЗОВАНИЕ ПРЕЗ XXI ВЕК

Свищов, 22 ноември 2024 г.

Сборник с доклади

Конференцията е посветена на 80 години от създаването на Съюза на учените в България

Академично издателство „Ценов“
Свищов
2024

СТОПАНСКА АКАДЕМИЯ „Д. А. ЦЕНОВ“ – СВИЩОВ

СЪЮЗ НА УЧЕНИТЕ В БЪЛГАРИЯ – КЛОН СВИЩОВ

Международна научна конференция

ПРОБЛЕМИ И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД ИКОНОМИЧЕСКИТЕ НАУКА И ОБРАЗОВАНИЕ ПРЕЗ XXI ВЕК

Свищов, 22 ноември 2024 г.

Сборник с доклади

Конференцията е посветена на 80 години от създаването на Съюза на учените в България

Академично издателство „Ценов“
Свищов
2024

ПРОГРАМЕН КОМИТЕТ

Доц. д-р Марин Маринов – Ректор на СА „Д. А. Ценов“ – Свищов
Проф. д.б.н. Диана Петкова – Председател на Съюза на учените в България
Проф. д-р Атанас Атанасов – Зам. ректор „Научноизследователска дейност и развитие на кадрите“ на СА „Д. А. Ценов“
Доц. д-р Красимира Славева – Председател СУБ – клон Свищов

ОРГАНИЗАЦИОНЕН КОМИТЕТ

Доц. д-р Христо Сирашки
Доц. д-р Пепа Стойкова
Доц. д-р Любка Илиева
Гл. ас. д-р Зоя Иванова

РЕДАКЦИОНЕН СЪВЕТ

Председател:
Проф. д-р Атанас Атанасов
Членове:
Проф. д-р Анета Денева
Доц. д-р Красимира Славева
Доц. д-р Христо Сирашки
Доц. д-р Пепа Стойкова
Доц. д-р Любка Илиева
Доц. д-р Пламен Петков
Доц. д-р Галина Чиприянова
Full Professor Carlos Coelho, PhD
Full Professor Jan Polowczyk, PhD
Full Professor Тадија Ђукић, PhD
Assoc. Prof. Tatiana Manasterska, PhD

НАУЧНИ СЕКРЕТАРИ

Доц. д-р Любка Илиева
Гл. ас. д-р Зоя Иванова
Гл. ас. д-р Асен Божиков

Публикуваните материали са рецензирани. Авторите носят отговорност за съдържанието на материалите, изразените мнения, използваните данни, цитираните източници и езиковото оформление на текстовете.

ISBN 978-954-23-2522-2 - Печатно
ISBN 978-954-23-2523-9 - Онлайн

СЪДЪРЖАНИЕ

ИКОНОМИКС, ФИНАНСИ, ЗАСТРАХОВАНЕ, СОЦИАЛНО ДЕЛО

ОБЕКТ, ЦЕЛ И РЕЗУЛТАТИ ОТ НАУЧНИТЕ ИЗСЛЕДВАНИЯ НА СЪВРЕМЕННОТО НАЦИОНАЛНО СТОПАНСТВО
Проф. д.ик.н Росица Чобанова 7

КОНЦЕПТУАЛНА РАМКА НА ЕНЕРГИЙНАТА СИГУРНОСТ
Проф. д-р Андрей Захариев, докт. Илиан Илчев 15

PARALLEL ANALYSIS OF THE INVESTMENT ATTRACTIVENESS OF THE LARGE LISTED COMPANIES FROM THE TOURISM SECTOR
Prof. Stefan Simeonov, PhD, PhD student Alexey Gudev 22

МОДЕЛЪТ ЗА АНАЛИЗ „ДЮ ПОНТ“ КАТО ВЪЗМОЖНОСТ ЗА ОЦЕНКА НА ДЕЙНОСТТА НА ЖИВОТОЗАСТРАХОВАТЕЛНИТЕ ДРУЖЕСТВА В БЪЛГАРИЯ
Доц. д-р Венцислав Василев 32

ЗА ЛИПСВАЩАТА ВРЪЗКА МЕЖДУ ДАНЪЧНАТА АВТОНОМНОСТ НА ОБЩИНИТЕ И МЕСТНАТА СТОПАНСКА АКТИВНОСТ
Доц. д-р Людмил Найденов 41

ВЛИЯНИЕ НА НАРАСТВАЩАТА ПРОДЪЛЖИТЕЛНОСТ НА ЖИВОТ НА ЕВРОПЕЙСКИТЕ ГРАЖДАНИ ВЪРХУ ДЪЛГОСРОЧНИТЕ ГРИЖИ
Доц. д-р Николай Нинов 49

ПАЗАРНИ ОСОБЕНОСТИ НА ПРОМЯНАТА НА УЧАСТИЕТО НА ОСИГУРЕНИТЕ ЛИЦА ВЪВ ФОНДОВЕТЕ ЗА ДОПЪЛНИТЕЛНО ДОБРОВОЛНО ПЕНСИОННО ОСИГУРЯВАНЕ В БЪЛГАРИЯ
Доц. д-р Пламен Йорданов, гл. ас. д-р Маргарита Николова 58

ПРОБЛЕМИ В РАЗВИТИЕТО НА ЗАСТРАХОВАНЕТО „КАСКО НА МПС“ НА БЪЛГАРСКИЯ ЗАСТРАХОВАТЕЛЕН ПАЗАР
Доц. д-р Румен Ерусалимов 66

РОЛЯТА НА ВИСШЕТО ИКОНОМИЧЕСКО ОБРАЗОВАНИЕ ЗА ФОРМИРАНЕТО И ПОВИШАВАНЕТО НА ЗАСТРАХОВАТЕЛНАТА ГРАМОТНОСТ
Гл. ас. д-р Анелия Панева 73

АНАЛИТИЧЕН ПРЕГЛЕД НА ТОП 10 НА HEALTHTECH СТАРТЪПИТЕ В БЪЛГАРИЯ (СПОРЕД КЛАСАЦИИТЕ НА TRACXN)
Гл. ас. д-р Валентина Нинова 80

РАЗВИТИЕ И СЪСТОЯНИЕ НА ОСИГУРЯВАНЕТО В УНИВЕРСАЛЕН ПЕНСИОНЕН ФОНД В БЪЛГАРИЯ
Гл. ас. д-р Йордан Йорданов 91

ПАЗАРЪТ НА ТРУДА И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВАТА ПРЕД УМЕНИЯТА НА РАБОТНАТА СИЛА
Гл. ас. д-р Таня Илиева 100

СТРЕС ТЕСТ НА ПУБЛИЧНИ ПРЕДПРИЯТИЯ ЧРЕЗ ALTMAN'S Z-SCORE МОДЕЛ
Ас. д-р Силвия Заркова 105

АНАЛИЗ НА СТРУКТУРАТА НА СОБСТВЕНИЯ КАПИТАЛ НА БАНКОВИЯ СЕКТОР В КОНТЕКСТА НА РЕГУЛАТОРНИТЕ ИЗИСКВАНИЯ БАЗЕЛ III
Д-р Беатрис Любенова 111

СОЦИАЛНО-ИКОНОМИЧЕСКИ ПАРАМЕТРИ НА ТРАНСПОРТНИЯ СЕКТОР - СРАВНИТЕЛЕН АНАЛИЗ
Докт. Васил Василев 123

ШОКОВИ ВЪЗДЕЙСТВИЯ НА ПАНДЕМИЯТА ВЪРХУ ОТРАСЛИ НА ИКОНОМИКАТА В БЪЛГАРИЯ И ЕС – ЕМПИРИЧНИ СВИДЕТЕЛСТВА
Докт. Горян Милев 131

ИКОНОМИЧЕСКИ ПОКАЗАТЕЛИ И ЕВОЛЮЦИЯ НА ДАНЪЧНАТА ОСНОВА В АГРАРНИЯ СЕКТОР В БЪЛГАРИЯ – ЕМПИРИЧНИ СВИДЕТЕЛСТВА
Докт. Ивайло Здравков 141

СЪСТОЯНИЕ НА ГЛОБАЛНИЯ ПАЗАР НА НЕДВИЖИМИ ИМОТИ - ТЕНДЕНЦИИ И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА
Докт. Пламен Илиев 150

ИКОНОМИЧЕСКИ ОСНОВАНИЯ ЗА ДЪРЖАВНАТА НАМЕСА: МОДЕЛИ ЗА ИНТЕРВЕНЦИЯ И COVID-19
Докт. Станислав Младенов 159

РЕГИОНАЛНА КОНВЕРГЕНЦИЯ И ДИВЕРГЕНЦИЯ НА ЦЕНОВИТЕ РАВНИЩА НА НЕДВИЖИМИТЕ ИМОТИ В БЪЛГАРИЯ: ДИНАМИКА И ТЕНДЕНЦИИ
Докт. Цондю Цондев 169

СЧЕТОВОДСТВО, КОНТРОЛ, АНАЛИЗ, СТАТИСТИКА

ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА СЧЕТОВОДНО ОТЧИТАНЕ НА СПЕЦИФИЧНИТЕ ПРИХОДИ В ПЕНСИОННООСИГУРИТЕЛНИТЕ ДРУЖЕСТВА
Проф. д-р Атанас Атанасов 183

NEAR-EXACT DISTRIBUTIONS AND FINITE FORM REPRESENTATIONS: PROBLEMS THEY CAN SOLVE
Full Professor, Ph.D. & Hab., Carlos A. Coelho 190

НОРМАТИВНАТА РЕГЛАМЕНТАЦИЯ ОТНОСНО ОПОВЕСТЯВАНЕТО НА НЕФИНАНСОВА ИНФОРМАЦИЯ КАТО ПРЕДПОСТАВКА ЗА НАДЕЖДНА ОЦЕНКА НА УСТОЙЧИВОТО РАЗВИТИЕ НА БАНКИТЕ
Доц. д-р Венцислав Вечев 198

SUSTAINABILITY REPORTING CHALLENGES IN THE CONTEXT OF CHANGES IN ACCOUNTING LEGISLATION
Assoc. Prof. Galina Chipriyanova, PhD,
Assoc. Prof. Mihail Chipriyanov, PhD 204

ПРОБЛЕМИ И ПЕРСПЕКТИВИ ПРИ ОБУЧЕНИЕТО ПО СЧЕТОВОДСТВО В СЪВРЕМЕННИТЕ УСЛОВИЯ
Доц. д-р Галя Иванова-Кузманова 211

ПРОБЛЕМИ ПРИ ОТЧИТАНЕ НА ПРИХОДИТЕ И РАЗХОДИТЕ ПО ДОГОВОРИ ЗА СТРОИТЕЛСТВО
Доц. д-р Диана Крумова 218

COMPARATIVE ANALYSIS OF FINANCIAL INCLUSION IN ROMANIA, BULGARIA, AND THE REPUBLIC OF MOLDOVA THROUGH THE FINANCIAL INCLUSION INDEX OF TRADITIONAL AND FINTECH SERVICES
Assoc. Prof. Eduard Hîrbu, PhD, Hîrbu Ana 226

ИКОНОМИЧЕСКИ РАЗЛИЧИЯ И НЕРАВЕНСТВА МЕЖДУ СЕВЕРНА И ЮЖНА БЪЛГАРИЯ
Доц. д-р Красимира Славева..... 235

СТАТИСТИЧЕСКИ АНАЛИЗ НА СЕЗОННИТЕ КОЛЕБАНИЯ В ПОСЕЩЕНИЯТА НА БЪЛГАРСКИ ГРАЖДАНИ В ЧУЖБИНА
Доц. д-р Пламен Петков, докт. Пламена Колева 247

ДОКЛАДВАНЕ НА УСТОЙЧИВОСТТА НА БИЗНЕСА – СЪДЪРЖАНИЕ И АКТУАЛНИ НАСОКИ НА ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ
Доц. д-р Радосвета Кръстева-Христова 257

ПОЗИЦИОНИРАНЕ НА ПРИЕМА НА СТУДЕНТИ ПО АДМИНИСТРАЦИЯ И УПРАВЛЕНИЕ И ИКОНОМИКА ЗА УЧЕБНАТА 2023 – 2024 ГОДИНА В Р БЪЛГАРИЯ
доц. д-р Росица Колева 266

УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ НА ОДИТОРСКИТЕ УСЛУГИ В УСЛОВИЯТА НА ДИГИТАЛНА ТРАНСФОРМАЦИЯ
Доц. д-р Силвия Костова 272

ОБЕЗЦЕНКА НА ВЗЕМАНИЯТА ОТ ПРОДАЖБИ В ПРЕДПРИЯТИЯТА
Доц. д-р Слави Генов 280

ВЛИЯНИЕ НА ДАНЪЧНИТЕ НЕСЪОТВЕТСТВИЯ ВЪРХУ ФИСКАЛНАТА СТАБИЛНОСТ
Гл. ас. д-р Жельо Желев 288

ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА И ПОСЛЕДИЦИ ОТ ПРИЛАГАНЕТО НА МЕЖДУНАРОДНИЯ СТАНДАРТ ЗА ФИНАНСОВО ОТЧИТАНЕ 9 В МУЛТИНАЦИОНАЛНИТЕ КОРПОРАЦИИ: СРАВНИТЕЛЕН АНАЛИЗ
Гл. ас. д-р Кирил Димитров 296

ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВАТА ПРЕД ОБРАЗОВАНИЕТО ПО СЧЕТОВОДСТВО В КОНТЕКСТА НА ДИГИТАЛИЗАЦИЯТА
Гл. ас. д-р Ралица Данчева 302

НЕЗАВИСИМОСТТА НА ОДИТНИТЕ КОМИТЕТИ И ВЪТРЕШНИЯ ОДИТ В ПУБЛИЧНИЯ СЕКТОР В БЪЛГАРИЯ
Докт. Румен Гъбов 308

АНАЛИЗ НА КЛЮЧОВИ АСПЕКТИ ОТ ОРГАНИЗАЦИОННАТА СТРУКТУРА НА НАЦИОНАЛНИЯ СТАТИСТИЧЕСКИ ИНСТИТУТ
Докт. Цветозария Гатева 316

МЕНИДЖМЪНТ, МАРКЕТИНГ, МЕЖДУНАРОДНИ ОТНОШЕНИЯ, ПЛАНИРАНЕ, ИНФОРМАЦИОННИ ТЕХНОЛОГИИ

DIGITAL THREAT ANALYSIS
Professor Serghei Ohrimenco DSc, Associate Professor Lucia Gujuman, PhD, Valeriu Cernei 329

ДИГИТАЛИЗАЦИЯ НА ПОДБОРА НА ЧОВЕШКИ РЕСУРСИ В БЪЛГАРСКИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ
Проф. д-р Галина Захариева, докт. Маргарита Николова 336

GENERATION Z IN POLAND AND BULGARIA: CORE VALUES AND LIFE PRIORITIES
Prof. UEP. dr hab. Dariusz Nowak, Assist. Prof. Aleksandar Lichev, PhD, Szymon Nowak..... 344

СЪВРЕМЕННОТО УПРАВЛЕНИЕ НА МАРКЕТИНГОВИЯ ПЕРСОНАЛ – СПЕЦИФИКА И ПРОБЛЕМНИ АСПЕКТИ
Доц. д-р Ваня Григорова 352

ИНТЕЛИГЕНТНА СПЕЦИАЛИЗАЦИЯ И РАБОТА В МРЕЖИ
Доц. д-р Евелина Парашкевова, Доц. д-р Маргарита Шопова..... 360

POSITIVE ASPECTS AND CHALLENGES OF GENERATIVE ARTIFICIAL INTELLIGENCE APPLICATIONS
Assoc. Prof. Natalia Marinova, PhD..... 368

УСТОЙЧИВО ВНЕДРЯВАНЕ НА ОБУЧЕНИЕ ПО ПРОЕКТ №: 2022-1-BG01-KA220-VET-000089399 „ПРЕДОСТАВЯНЕ НА ВЪЗМОЖНОСТ НА МСП В СЕКТОРА ХОРЕКА ЗА ЕФЕКТИВНО УСВОЯВАНЕ НА ЗНАНИЯ И ИНСТРУМЕНТИ ЗА ИЗКУСТВЕН ИНТЕЛЕКТ (HORECA 5.0)“
Доц. д-р Христо Сирашки..... 375

ИНТЕРЕСИ И МОТИВАЦИОННИ НАГЛАСИ ПРЕЗ ПОГЛЕДА НА МЕНИДЖЪРА
Гл. ас. д-р Десислава Алексиева..... 382

РОЛЯТА НА СОЦИАЛНИТЕ МЕДИИ В СЪВРЕМЕННАТА ИКОНОМИКА: ПЕРСПЕКТИВИ И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ЗА БИЗНЕСА
Гл. ас. д-р Кремена Маринова-Костова 388

ОСОБЕНОСТИ НА МЕЖДУЛИЧНОСТНИТЕ КОНФЛИКТИ В ОРГАНИЗАЦИИТЕ И ТЯХНОТО РАЗРЕШАВАНЕ
Гл. ас. д-р Милен Динков..... 396

СЪЩНОСТ И ОСНОВНИ ХАРАКТЕРИСТИКИ НА ОТВОРЕНИТЕ ИНОВАЦИИ
Гл. ас. д-р Юлиян Господинов..... 404

ИЗКУСТВЕНИЯТ ИНТЕЛЕКТ В УПРАВЛЕНИЕТО НА ПЪТЯ НА КЛИЕНТА
Ас. д-р Стелиана Василева 412

PROTECTION OF DOCUMENT-CENTRIC SYSTEMS FROM DIGITAL THREATS
Assistant Ghenadie Belinschi 420

ИМПЛЕМЕНТИРАНЕ НА ИЗКУСТВЕН ИНТЕЛЕКТ В ГЪВКАВА МЕТОДОЛОГИЯ (SCRUM) НА УПРАВЛЕНИЕ НА ПРОЕКТИ ЗА УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ
Д-р Андрей Йорданов 426

ИКОНОМИКА НА ОТРАСЛИТЕ

УСТРОЙСТВО НА ЗЕМЕДЕЛСКИТЕ ТЕРИТОРИИ – ОСОБЕНОСТИ, РЕГЛАМЕНТИ, ПРОБЛЕМИ
Проф. д-р Гена Велковска 437

КОНЦЕПТУАЛЕН МОДЕЛ ЗА УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ НА СЕЛСКИТЕ ТЕРИТОРИИ В БЪЛГАРИЯ
Проф. д-р Марина Николова..... 446

AN ANALYSIS OF THE CURRENT STATE AND DEVELOPMENT CHALLENGES OF RETAIL AND WHOLESALE BUSINESSES IN UKRAINE
Prof., Doctor of Economics, Olena Khadzhynova, Assoc. Prof., Candidate of Economic Sciences, Larysa Kapranova, Ph. D., Roman Sharanov 456

НЯКОИ ПРАВНИ И ПРАКТИЧЕСКИ АСПЕКТИ ПРИ МЕНИДЖМЪНТА НА СТОПАНСКИТЕ ДВОРОВЕ
Доц. д-р Валери Велковски..... 462

ПРОБЛЕМИ И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД ЕВРОПЕЙСКИЯ АГРАРЕН СЕКТОР
Доц. д-р Виолета Блажева **473**

ЕКО-ЕФЕКТИВНИ СТРАТЕГИИ
Доц. д-р Елена Йорданова **478**

INNOVATION AND INDUSTRY 5.0 – SOME CONNECTIONS AND OPPORTUNITIES
Assoc. Prof., Iskra Panteleeva, PhD **483**

OPPORTUNITIES FOR INDUSTRIAL BUSINESS DEVELOPMENT THROUGH TECHNOLOGICAL INNOVATIONS
Assoc. Prof. Iskra Panteleeva, PhD, PhD Student Kalin Borisov **491**

ПРОМОТИРАНЕ НА ТУРИСТИЧЕСКАТА ДЕСТИНАЦИЯ ЧРЕЗ ДИГИТАЛНИ ИНОВАЦИИ
Доц. д-р Любка Илиева **499**

ЛОГИСТИЧНОТО ПОВЕДЕНИЕ НА ФИРМАТА, ОРГАНИЗА-ЦИОННАТА ИДЕНТИФИКАЦИЯ И ПРЕДПРИЕМАЧЕСКАТА АКТИВНОСТ НА БЪЛГАРСКИТЕ ПИВОВАРНИ ПРЕДПРИЯТИЯ
Доц. д-р Сергей Найденов **506**

ПРОУЧВАНЕ НА РЕЛАЦИЯТА МЕЖДУ ДИГИТАЛНИТЕ УМЕНИЯ ЗА ПАЗАРУВАНЕ И РАЗПОЛАГАЕМИТЕ ДОХОДИ НА ПОТРЕБИТЕЛИТЕ В БЪЛГАРИЯ
Доц. д-р Симеонка Петрова **516**

ИКОНОМИЧЕСКАТА СОЦИОЛОГИЯ В КОНТЕКСТА НА ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВАТА ПРЕД ИКОНОМИЧЕСКОТО ОБРАЗОВАНИЕ ПРЕЗ 21 ВЕК
Гл. ас. д-р Ваня Ганева **522**

TRANSFORMATION OF CONSUMER ONLINE PURCHASING BEHAVIOUR IN THE EUROPEAN UNION
Head Assist. Prof. Zoya Ivanova, PhD **529**

METHODS FOR GENERATING INNOVATIONS IN BULGARIAN ENTERPRISES
Head Assist. Prof. Ivaylo Kostov, Ph.D. **537**

РОЛЯ НА ПРЕДПРИЕМАЧЕСТВОТО ЗА УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ НА СЕЛСКИЯ ТУРИЗЪМ
Гл. ас. д-р Павлин Павлов 545

БАРИЕРИ ПРЕД ОТВОРЕНИТЕ ИНОВАЦИИ В МАЛКИТЕ И СРЕДНИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ
Докт. Виктор Маринов 551

HUMAN RESOURCES IN THE AGE OF DIGITALIZATION
PhD Student Denitsa Gharkova-Zaharieva 557

МОДЕЛЪТ ЗА АНАЛИЗ „ДЮ ПОНТ“ КАТО ВЪЗМОЖНОСТ ЗА ОЦЕНКА НА ДЕЙНОСТТА НА ЖИВОТОЗАСТРАХОВАТЕЛНИТЕ ДРУЖЕСТВА В БЪЛГАРИЯ

Доц. д-р Венцислав Василев[1]

Резюме: *Един от начините за оценка и анализ на финансовите възможности на отделната компания е моделът, разработен от американската корпорация „Дю Понт”. С помощта на данните от баланса и отчета за доходите този модел с успех би могъл да бъде използван при анализа и оценката на рентабилността на животозастрахователните дружества, работещи на застрахователния пазар в България.*

Ключови думи: *животозастраховане; рентабилност; възвращаемост на активите; възвращаемост на собствения капитал.*
JEL: G22
DOI: https://doi.org/10.58861/tae.pcesetfc.2024.4

THE „DU PONT“ ANALYSIS MODEL AS AN OPPORTUNITY FOR ASSESSING THE ACTIVITY OF LIFE INSURANCE COMPANIES IN BULGARIA

Assoc. Prof. Ventsislav Vasilev, PhD

Abstract: *One of the ways to evaluate and analyze the financial capabilities of a company is the model developed by the American corporation „Du Pont“. With the help of the data from the balance sheet and the income statement, this model could be successfully used in the analysis and evaluation of the profitability of the life insurance companies operating on the insurance market in Bulgaria.*

Key words*: life insurance; profitability; return on assets; return on equity.*
JEL: G22
DOI: https://doi.org/10.58861/tae.pcesetfc.2024.4

1. Въведение

Финансовият просперитет на едно дружество, включително и на застрахователното, е от важно значение за субектите свързани с него - управленски органи, кредитори, собственици, инвеститори. Особеностите на застрахователната дейност като дългосрочност, възмездяване на настъпили загуби, алеаторност на плащанията, образуване на застрахователен

[1] v.vasilev@uni-svishtov.bg, СА „Д. А. Ценов“ – Свищов

фонд и други, предизвикват заинтересованост относно „финансовото здраве“ и успешната дейност на дружеството и у самите застраховани.

Оценката на едно застрахователното дружество би могла да бъде извършена посредством използването на различни методи. Такъв например е Метода за оценка на баланса, регламентиран в изискванията на Директивата за Платежоспособност II (2009/138/ЕО). Като публикации, свързани с прилагането на различни широкоразпространени методи за оценка, но приложени в сферата на застраховането, можем да посочим: Метод на добавената стойност (Tremblay, 2006); Метод за оценка чрез пазарни множители (Канарян, 2024) и др.

Възможност за оценка и анализ на финансовите възможности на застрахователя е и моделът, разработен от американската корпорация „Дю Понт“. Той, обединяващ данните от баланса и отчета за доходите в два основни измерителя на рентабилността: възвращаемост на активите (ROA) и възвращаемост на основния капитал (ROE), с успех би могъл да бъде използван и при анализа на животозастрахователните дружества, работещи на застрахователния пазар в България.

2. Модел за анализ „Дю Понт“

2.1. Същност на модела

Анализът на Дю Понт (Du Pont), известен още като модел на Дю Понт, е рамка за анализиране на фундаменталното представяне, популяризирана от корпорацията Дю Понт. Благодарение на този анализ става възможно декомпозицията на възвръщаемостта на собствения капитал (ROE). По този начин ръководството на компанията или инвеститорите да определят кои финансови дейности допринасят най-много за промените в ROE.

Анализът на Du Pont разделя ROE на компанията на три компонента: марж на нетната печалба, общ оборот на активите и мултипликатор на финансов левъридж.

$$ROE = NPM \times TAT \times FLM = \frac{Net\ income}{Sales} \times \frac{Sales}{Total\ Assets} \times \frac{Total\ Assets}{Equity} \quad (1)$$

ROE - възвръщаемост на собствения капитал;

NPM - марж на нетната печалба (нетен приход/продажби)

TAT - общ оборот на активите (продажби/сума на активите)

FLM – мултипликатор на финансовия левъридж (сума на активите/собствен капитал.

Маржът на нетната печалба показва, колко рентабилна е дейността на фирмата. Общият оборот на активите е мярката доколко ефективно са използвани фирмените активи. Мултипликаторът на финансовия левъридж

в каква степен, в процеса на своята дейност, фирмата прибягва да използването на дълг (заемен капитал).

Анализът на Дю Понт дава някои предимства като възможността да се установи как различните сегменти на компанията допринасят за нейната цялостна възвращаемост на собствения капитал (ROE). Анализът е в помощ при взимането на решения за разпределение на капитала на фирмата. При анализа на акциите на компанията Анализът на Дю Понт открива действителните фактори, които стимулират представянето на компанията.

Моделът на Дю Понт позволява на финансовите анализатори да оценят качеството на рентабилността на компанията и потенциалните резерви за нейното увеличаване. Той може да покаже ефекта от една или друга политика на управление върху рентабилността на активите и собствения капитал и оттам върху стойността на компанията.

Полезността на модела на Дю Понт се изразява и във възможността за установяване как измененията в основните променливи ще се отразят върху финансовите коефициенти. Ако например дадена фирма увеличи възвръщаемостта на активите си като намери начин да намали оборотния си капитал без да намали конкурентоспособността си, подобрявайки обращаемостта на активите си, то тогава тя ще постигне по-добри финансови резултати. От друга страна намаляването на капиталовите разходи ще има позитивен ефект върху възвръщаемостта на активите, но в краткосрочен период. Знаменателят в обращаемостта на активите ще намалее, в резултат на амортизационните отчисления. От своя страна рентабилността на продажбите ще се увеличи, от факта, че бъдещите разходи за амортизации ще намалеят поради свиване на паричния поток за инвестиции през текущата година. В дългосрочен период това ще се отрази негативно върху възвръщаемостта на активите поради намалената конкурентоспособност.

2.2. Модел за анализ „Дю Понт“ в застраховането

За оценяването на застрахователната и инвестиционната дейност на застрахователното дружество се използват редица показатели, които определят и разкриват неговото финансово състояние на дружество. Резултатите от тези показатели подпомагат управленски органи, надзорни власти, инвеститори и др. При изчисляването на такива показатели се използват величини като: сума на постъпващи застрахователни премии; размер на застрахователни плащания; собствени средства; резерви; сума на активите; възвръщаемост на активите; размер (марж) на печалбата от застрахователна дейност; марж на печалбата от инвестиционна дейност; коефициент на финансов левъридж и други. Всички те се разглеждат в динамика, тъй като върху тях влияние оказват редица фактори, които предизвикват промени в размера им.

След извършване на определени видоизменения във формулния апарат, моделът за анализ на Дю Понт може да се използва и за анализа на

дейността на животозастрахователните дружества. Опит за подобна модификация прави Б. Смит (Smith, 1999). Модифицираният модел на Дю Понт за анализ на застрахователни дружества по животозастраховане се основава на серия от уравнения, първото от които е за възвръщаемостта на активите .

$$ROA = \frac{NI}{P} . \frac{P}{A} = \frac{NI}{A} \qquad (2)$$

където:
NI – нетен финансов резултат (печалба или загуба);
P – премиен приход;
A – общо активи.

Източниците на нетния финансов резултат могат да бъдат разделени на две - от застрахователна и от инвестиционна дейност. В случай на необходимост от по-голямо детайлизиране, премийният приход от своя страна би могъл да бъде разгледан като брутен или нетен.

Възвръщаемостта на собствения капитал или собствените средства би могла да се изведе по два начина. Първият има за основа възвръщаемостта на активите, която се умножава с мултипликатора на финансовия лост. Последният е представен от съотношението между общият размер на активите и собствения капитал. За разлика от оригиналния (корпоративен) модел на Дю Понт тук финансовият лост изразява използването не толкова на заемния капитал, колкото на застрахователно-технические резерви.

$$ROE = NPM . AT. FLM = \frac{NI}{P} . \frac{P}{A} . \frac{A}{Eq} \quad (3)$$

където:
NPM – нетен марж на печалбата;
AT – обращаемост на активите;
FLM – мултипликатор на финансовия лост.
Eq – размер на собствения капитал.

В горното уравнение мултипликаторът на финансовия лост е числото, което трансформира рентабилността на активите в рентабилност на собствения капитал. Това позволява уравнение (3.) да се представи по друг начин.

$$ROE = ROA . FLM = \frac{NI}{A} . \frac{A}{Eq} \quad (4)$$

където:
ROA е рентабилност на актива;
NI – нетен финансов резултат (печалба или загуба);
P – премиен приход;
Eq – размер на собствения капитал.

В това уравнение интересът се пада на съотношението активи-собствени средства и неговия ефект. То показва до каква степен рентабилността на собствения капитал може да се повиши от използването на резервите за генериране на доход, който е следствие на правилна инвестиционна политика.

Друг начин за извеждане на рентабилността на собствения капитал е чрез въвеждане в уравнението на множителя на Кени (Kenney ratio). Той е използван от регулаторните органи, които предписват мерки за намаление на неговата величина, тъй като има мултиплициращ ефект върху нетния марж на рентабилността. Ефектът се простира в две посоки. Тя е положителна, когато дружеството има позитивен нетен марж и отрицателна, когато имаме негативен нетен марж.

$$ROE = NPM\,.KennyR = \frac{NI}{P}\,.\frac{P}{Eq} \quad (5)$$

NPM – нетен марж на печалбата;
NI – нетен финансов резултат (печалба или загуба);
P – премиен приход;
Eq – размер на собствения капитал.

Раздробяването на нетния марж на печалбата на основните и компоненти дава възможност да се обособят основните и източници. Смит предлага разделянето на нетния марж на две. Първият е марж на печалбата от застрахователна дейност. Вторият е марж от инвестиционна дейност.

$$NPM = \frac{NI}{P} = \frac{InsI}{P} + \frac{InvI}{P} \qquad (6)$$

където:
InsI е резултат от застрахователна дейност;
InvI – резултат от инвестиционна дейност.
P – премиен приход.

Последната част от уравнение (6) би могла да се раздроби допълнително, за да се обособят още няколко важни съотношения. Маржът от инвестиционната дейност може да се раздели на доходност на активите от инвестиции и мултипликатор на доходност от инвестиции.

$$\frac{InvI}{P} = \frac{InvI}{A}.\frac{A}{P} \qquad (7)$$

Съотношението активи/премиен приход в уравнение (7) е именно мултипликаторът на доходност от инвестиции, който показва какъв е потенциалът на дадена застрахователна компания да генерира доходност от своите инвестиции.

Направените разчленявания на формулите дават възможност те да се обединят в основната формула за рентабилност на активите.

$$ROA = \left[\frac{InsI}{P} + \left(\frac{InvI}{A} \times \frac{A}{P} \right) \right] \times \frac{P}{A} \qquad (8)$$

3. Резултати на животозастрахователните дружества в България

На база на източника, от който е използвана информация, а именно: Комисията за Финансов надзор в България (Комисия за финансов надзор, 2024) става възможно проследяването на някои от основните параметри, характеризиращи състоянието и развитието животозастраховането в България за периода 2018-2022 г.[2] През първите две години от разглеждания период, т.е. през 2018г. и 2019 г. на българският пазар според принципа „свобода на местоустановяване“ работят единадесет животозастрахователни дружества, а през последните три години тези дружества са десет.

Таблица 1. Състояние и развитие на животозастраховането в България за периода 2018-2022 г. (в хил. лв.)

	2018	**2019**	**2020**	**2021**	**2022**
Активи	1 651 461	1 915 025	2 043 250	2 613 651	2 486 416
Собствен капитал	441 837	522 997	542 524	652 748	502 059
Приходи от застрахователна дейност (премиен приход)	250 181	270 185	262 321	277 013	301 831
Разходи от застрахователна дейност	123 537	129 533	146 382	168 833	186 084
Резултат от застрахователна дейност	126 644	140 652	115 939	108 180	115 747
Приходи от инвестиционна дейност	75 853	69 759	80 625	60 391	75 606
Разходи от инвестиционна дейност	54 727	28 315	39 036	29 769	84 908
Резултат от инвестиционна дейност	21 126	41 444	41 589	30 622	-9 301

Източници: Изчисления на автора на база данни от Комисия за финансов надзор (www.fsc.bg)

[2] Липсата на публикувани подробни данни за 2023 година прави невъзможни изчисленията и получаването на резултати, свързани с прилагането на Модела „Дю Понт“.

Сумата на активите, с които разполагат животозастрахователните дружества бележи ръст на постоянна база от 1,51 пъти, като през базовата 2018 г. размерът е над 1,65 млрд. лв., а през последната наблюдавана година този размер достига до 2,48 млрд. лв.

Собственият капитал на десетте животозастрахователни дружества също така бележи ръст. През 2018 г. той възлиза на 441,8 млн. лв., а през 2022 г. достига до размер на 502 млн. лв. Растежът на постоянна база е 1,14 пъти.

Премийният приход по животозастраховане бележи ръст като в началото на периода – 2018 г. той възлиза на 250 181 хил. лв., а в края на петгодишния период, през 2022 г. достига стойности в размер на 301 831 хил. лв. Растежът на постоянна база е 1,21 пъти.

Резултатите от застрахователната дейност, образувани съгласно формулата, като разлика между приходите и разходите, свързани с нея, регистрират колебания през отделните години. И през петте години от периода тези резултати са положителни, но за последните три години като абсолютни стойности те са по-ниски спрямо първите две години (2018 г. и 2019 г.).

При резултатите от инвестиционна дейност, наред с колебанията на положителните резултати през отделните години, в ранга между 21 и 42 млн. лв., е налице и година с отрицателен резултата от инвестиционна дейност в размер на минус 9, 3 млн. лв.

Като цяло прави впечатление по-високите резултати на българския застрахователен пазар. Единствено изключение е нетния марж от инвестиционна дейност. Това е разбираемо, поради факта на традициите и възможностите за избор на инвестиционни инструменти, които да отговарят на инвестиционните им цели.

В таблица 2 са представени резултатите от изчисленията за всички животозастрахователни дружества по модела на Дю Понт, описан в точка две от настоящия доклад. Както вече бе споменато, акцент в модела е поставен върху рентабилността на активите и собствения капитал, а оттам и върху стойността на компанията. Инвеститорите биха оценили по-позитивно дадена компания, която увеличава възвращаемостта на собствения си капитал, чрез увеличена рентабилност на активите, отколкото ако тя агресивно използва финансовия лост.

Съотношението активи/премиен приход от формула (7) е именно мултипликаторът на доходност от инвестиции, който показва какъв е потенциалът на дадена застрахователна компания да генерира доходност от своите инвестиции. Средно за наблюдавания петгодишен период резултатът възлиза на 7,87, което е показателно, че животозастрахователните дружества в България, разгледани като цяло, успяват да генерират значителна доходност от своите инвестиции. Една от причините, затова е свързана с

принципа за дългият срок, за който се сключват животозастраховките (десет и повече години), а оттам възможността за дълъг инвестиционен хоризонт.

Таблица 2. Резултати от изчисленията за всички животозастрахователни дружества по модела „Дю Понт“ (2018-2022 г).

	2018	**2019**	**2020**	**2021**	**2022**	**Средно за периода**	**Стан-дартно отклоне-ние**
Активи / Премиен приход	6,60	7,09	7,79	9,44	8,24	7,87	20,79
Резултат от застрахователна + инвести-ционна дейност (NI)	147 770	182 096	157 528	138 802	106 446	146 528	27 631
Нетен марж на печалбата (NPM)	59,07%	67,40%	60,05%	50,11%	35,27%	54,38%	12,32%
Възвращаемост на активите (ROA)	8,95%	9,51%	7,71%	5,31%	4,28%	7,15%	2,28%
Мултипликатор на финансовия лост (FLM)	3,738	3,66	3,77	4,00	4,95	4,02	0,53
Отношение на Кени (KennyR)	0,566	0,52	0,48	0,42	0,60	0,52	0,07
Възвращае-мост на собствения капитал (ROE)	33,44%	34,82%	29,04%	21,26%	21,20%	27,95%	6,50%

Източници: Изчисления на автора на база данни от Комисия за финансов надзор (www.fsc.bg)

По отношение рентабилността на активите (ROA) се получава средна стойност за петгодишния период от 7,15% и малко стандартно отклонение от 2,28%. Налице са обаче и колебания в резултатите и тенденция за намаляване на тази рентабилност в края на петгодишния период, като за 2022 г. тя е 4,28%, в сравнение с 8,95% в началото на периода.

Възвращаемостта (рентабилността) на собствения капитал (ROE) на свой ред също бележи тенденция на намаление през петте години от периода от 33,44% за 2018 г. до 21,20% за 2022 г. Тази възвращаемост средно за периода е 27,95% при стандартно отклонение от 6,50%.

4. Заключение

Въпреки някои съществени различия между отделните финансови институции и особеностите на застрахователните дружества, винаги би представлявала интерес възможността, те да бъдат оценени през призмата на анализа на другите участници във финансовата сфера. И доколкото „сляпото“, директно пренасяне на инструментариума за анализ на една дейност в друга, в никакъв случай не води до правдоподобни резултати, то е необходимо да се извършат определени корекции съобразени с особеностите на дейността. По този начин крайните резултати, както и в гореописания случай, могат да се окажат едно полезно допълнение към цялостния анализ на дейността на застрахователните дружества.

Използвани източници

2009/138/ЕО, Д. (n.d.). *EUR-Lex.* Retrieved from Официален сайт на Европейския съюз: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/bg/TXT/?uri=CELEX%3A32009L0138

Smith, B. D. (1999). Using a modified DuPont system of analysis for understanding property-liability insurance company financial performance. *Risk Management and Insurance Review, 2*(№3), 141-145.

Tremblay, F. (2006). Embedded Value Calculation for a Life Insurance Company. *Actuarial-Practice-Forum*, 1-27. Retrieved from https://www.soa.org/4a5e98/globalassets/assets/library/journals/actuarial-practice-forum/2006/october/apf0610_2.pdf

Канарян, Н. (2024). Някои предизвикателства при оценяването на застрахователни дружества чрез пазарния подход. *Пазарни и извънпазарни системни предизвикателства пред застраховането и осигуряването - теория, практика, проблеми и решения* (pp. 128-136). Свищов: АИ „Ценов“.

Комисия за финансов надзор. (2024, октомври 17). Retrieved from Комисия за финансов надзор: https://www.fsc.bg/zastrahovatelna-deynost/statistika/